

A WEBARCHIVÁLÁS OKTATÁSA

Drótos László
Országos Széchényi Könyvtár
drotos.laszlo@oszk.hu

Németh Márton
Országos Széchényi Könyvtár
nemeth.marton@oszk.hu
ORCID: 0000-0003-1864-8107

DOI: 10.31915/NWS.2018.4

The education of web-archiving The article is focusing on three main issues. At first, an overview is being offered about an online research seminar for PhD students and web-archiving professionals organized by the NETLAB Research group, Aarhus University, Denmark. Secondly, the recently established Education and Training Working Group of the IIPC consortium is being introduced. A quick overview is being offered about a brief survey on best web archiving education practices and future. Thirdly, a Hungarian web-archiving training concept is being described. The training will be organized by the Library Institute for any kind of cultural heritage professionals that want to get basic skills and competences in this field.

Keywords: education, web archiving, e-learning, NETLAB, IIPC

Bevezetés

Előadásunkban három témakört érintünk: elsőként beszámolunk a dániai Aarhusi Egyetemen működő NetLab kutatócsoport által webarchiválással foglalkozó szakembereknek és PhD-hallgatóknak szervezett online szemináriumról és annak tanulságairól. Az előadás második része az internet archiválásával foglalkozó szervezeteket tömörítő konzorcium, az IIPC újonnan alakult oktatási és képzési munkacsoportjának tevékenységéről nyújt áttekintést. Bemutatjuk annak a kérdőíves felmérésnek az eredményeit, melyet a meglévő tapasztalatok és jó gyakorlatok illetve a jövőre vonatkozó tervek összegyűjtése céljából végeztek. A harmadik részben pedig a Könyvtári Intézet képzési keretei között a közgyűjteményi szakemberek számára meghirdetésre kerülő, a webarchiválás módszertanát oktató tanfolyam terveit és tematikáját ismertetjük.

1. A NetLab online kurzusa

A dániai Aarhus egyetemén az országos DIGHUMLAB kutatási infrastruktúra részeként működő, Niels Brügger professzor vezette NetLab kutatócsoport mintegy két éve nyújt online egyetemi kurzusokat¹ PhD-hallgatók illetve a témában érintett szakemberek, kutatók számára a webarchiválás témakörében. 2017 őszén első alkalommal angol nyelven, nemzetközi keretek között is meghirdették a kurzust², ráadásul a részvétel ingyenes volt. Külön növelte az értékét, hogy az OSZK kísérleti projektjéhez hasonlóan nemrég indult belga webarchívum munkatársaival is alkalmunk nyílt megismerkedni a dán szakemberekkel zajló közös munka mellett. Az online szeminárium egyéni felhasználónév/jelszó párossal védett, Moodle-alapú

1 Bővebben a NETLAB konzorcium oktatási tevékenységeiről, hozzáférés 2018.06.12.,
<http://www.netlab.dk/services/courses/>

2 A kurzus ismertetője, hozzáférés 2018.06.12.,
<http://www.netlab.dk/wp-content/uploads/2017/04/NetLab-Web-Archiving-Course-Brochure.pdf>

távoktatási felületen zajlott. Itt publikálták a szervezők a segédanyagait, a feladatok szövegeit, és itt volt lehetőség a válaszok megfogalmazásra és az egymással történő társalgásra is a kurzusfórum keretében. Ez a felület csak a tanfolyam ideje alatt volt elérhető, viszont a kurzus végeztével lehetőségünk volt az összegyűlt anyag lementésére. Az online szeminárium öt fő területre volt felosztva. A kurzus mellé adott, Jan Nielsen által írt kézikönyv³ szolgált a segítségünkre az egyes témák kidolgozása során. (1. ábra)

1. ábra A kötet címlapja

Először annak felmérése zajlott, hogy a résztvevőknek milyen kapcsolatuk van a webarchiválással és milyen elvárásaik fogalmazódnak meg a kurzussal szemben? Már ebből is következtetni lehetett arra, hogy a konstruktivista pedagógiai alapon szerveződő szeminárium minden egyes félévben más és más profillal bír, a tartalmát erőteljesen befolyásolja a résztvevők érdeklődési köre, szakmai irányultsága. Amásodik témakörül zajló társalgás éppen arra irányult, hogy az általános érdeklődési kör megfogalmazása után mindenki elmondja, hogy miért hasznos számára webarchiválással foglalkozni, továbbá felvázoljon valamilyen konkrét munkatervet vagy kutatási tervet ennek kapcsán. A harmadik témakörben keresni kellett három, az egyéni érdeklődési területéhez tartozó honlapot, melyek legalább egy éve üzemelnek már, s áttekintést kellett adni ezek archiválásának kihívásairól. Mintaként lehetett használni az Internet

3 Ingyenesen elérhető az alábbi linken, hozzáférés 2018.06.12.,
http://www.netlab.dk/wp-content/uploads/2016/10/Nielsen_Using_Web_Archives_in_Research.pdf

Archive⁴ vagy bármelyik nemzeti webarchívum nyilvánosan elérhető mentéseit. A negyedik témakörben meg kellett fogalmazni a kutatási körbe vágó további honlapok összeválogatásának stratégiáját. Ezt követően ki kellett választani a megfelelő szoftveres hátteret, kísérleti aratásokat végezni, majd mini riportban összegezni a tapasztalatokat. Számunkra ez bizonyult a leghasznosabb pontnak, hiszen a belgák is illetve mi is elő tudtunk állni konkrét tartalmak kísérleti mentéseinek tapasztalataival, s meg tudtuk beszélni egymással az aratáshoz használt egyes szoftverek előnyeit, hátrányait, illetve értékeltük a végeredményt. A társalgásba több ponton bekapcsolódtak a dán nemzeti webarchívum⁵ munkatársai is, akik saját tapasztalataikkal színesítették a kommunikációt. Az volt a fő cél, hogy mindenki választ kapjon a kérdéseire a konkrét kihívások kapcsán, s ezeket hasznosítva tudja tovább építeni a saját projektjét. Mindezek után pedig az ötödik témakör keretében összesítettük a kurzussal kapcsolatos tapasztalatainkat, s ezzel zárult a szeminárium, melynek elvégzéséről a résztvevők bizonyítványt is kaptak. (2. ábra)

Tanulásgként mindenképpen megállapítható, hogy a webarchiválás esetében szerencsés ez a fajta oktatásszervezés, ahol az elméleti háttérként szolgáló ismereteket írásos formában bocsátják rendelkezésre, maga a szeminárium pedig erre az anyagra (is) támaszkodva, konkrét gyakorlati célkitűzések mentén zajlik. Különös figyelmet fordítottak arra, hogy miként lehet a napi munkában, az adott kutatási témakörben hatékonyan hasznosítani a tapasztalatokat. A legtöbbet egymástól tanultunk. A tervezés lépései, a szoftveres problémák, az aratási hibák számbavétele, a konkrét nehézségekkel történő megbirkózás állt a munka középpontjában, így a kurzus igen jól segítette az itthoni webarchiválási kísérleti projekt szakmai megalapozását.

2. ábra A kurzus elvégzésével szerzett bizonyítvány

4 Archive.org, hozzáférés 2018.06.12., <http://www.archive.org>

5 Netarkivet, hozzáférés 2018.06.12., <http://www.netarkivet.dk>

2. Az IIPC Training Working Group

Az IIPC az online tartalmak megőrzésével foglalkozó szervezeteket, intézményeket tömörítő nemzetközi konzorcium⁶. Elsődleges feladata a webarchiváláshoz kötődő technológiák, módszerek, szabványok fejlesztése, az egyes országok jó gyakorlatainak megismertetése, a nemzetközi együttműködés támogatása valamint a webarchívumokban tárolt tartalomhoz történő hozzáférés segítése, minél változatosabb célú felhasználásának előmozdítása. A konzorciumon belül 2017. végén alakult meg az oktatási és képzési munkacsoport⁷. Első projektjük keretében összeállítottak egy kérdőívet⁸. Arra voltak kíváncsiak, hogy az egyes országokban milyen típusú szervezetek és mekkora létszámban foglalkoznak webarchiválással, valamint ezeknek a szakembereknek milyen igényeik vannak az oktatás, a szakmai továbbképzés terén. A kérdőívet 2018 januárjában lehetett kitölteni. E tanulmány írásának időpontjában az elsődleges gyors összegzés készült el⁹.

A kérdőívet 224-en töltötték ki öt kontinensről. A válaszokból kitűnik, hogy döntően egyetemi, kutatóintézeti illetve kisebb, de azért jelentős részben nemzeti könyvtári keretek között végeznek webarchiválási tevékenységet. Jelentősnek nevezhető még a levéltári szféra súlya, de jelen vannak a múzeumok, az audiovizuális archívumok illetve a piaci szereplők is. A webarchiválással foglalkozók létszámát firtató kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy az intézmények mintegy felében kevesebb mint 1 teljes státuszú munkatárs foglalkozik e területtel! A válaszadók mintegy negyede 1 és 3 között adta meg a létszámot. A másik végletet, a legalább 10 főt alkalmazókat az intézmények kilenc százaléka jelenti, a többi eloszlik a minimum 3 illetve 5 munkatársat foglalkoztatók között. A harmadik kérdés a webarchiválás során végzett tevékenységek felsorolására irányult. A válaszokból kiderült, hogy legtöbben az archiválendő anyagok válogatásával illetve szabályzatalkotással foglalkoznak. Majdnem azonos a súlya a metaadatszerkesztési, a minőségbiztosítási, a kommunikációs és a konkrét webaratásokat lebonyolító tevékenységeknek, a legkevesebben pedig a szoftverfejlesztők vannak. A kitöltők között többségben voltak a közgyűjteményi háttérű szakemberek az informatikusok rovására. A legtöbben arról adtak számot, hogy csak nemrég kezdtek munkahelyükön webarchiválással foglalkozni, illetve hogy jelentős kihívást jelent beilleszteni ezt a területet az általános szolgáltatási palettába. Jó néhányan utaltak arra is, hogy egyelőre csak terveznek ezzel a szakterülettel foglalkozni, de konkrét gyakorlati tevékenységet még nem végeznek.

Ebből is kiderül, hogy még nagyon az út elején tartunk, ami az oktatási, képzési tevékenységek súlyát felértékeli. A legtöbben jelenleg online forrásokra támaszkodnak, ha szakmai kompetenciáik bővítésére vágnak, s ettől jelentősen elmarad bármilyen szervezett oktatási tevékenység hozzáférhetősége,

6 Webportáljuk címe, hozzáférés 2018.06.12., <http://www.netpreserve.org>

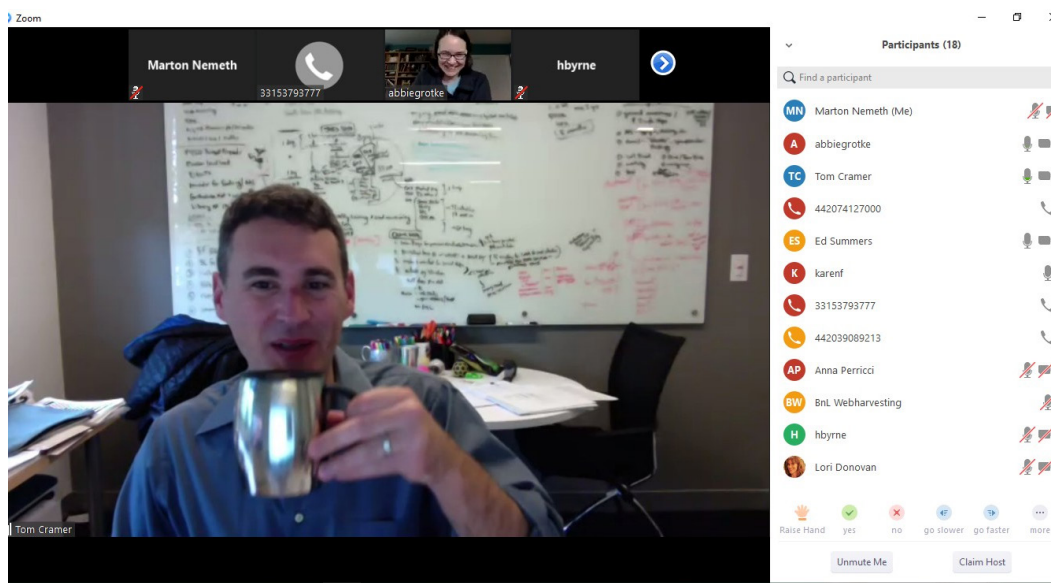
7 A Training Working Group tevékenységének ismertetése az alábbi linken, hozzáférés 2018.06.12., <http://netpreserve.org/about-us/working-groups/training-working-group/>

8 A kérdőív elérhetősége, hozzáférés 2018.06.12., <https://www.surveymonkey.com/r/V7MVXXW>

9 Az összefoglaló alapjául nem nyilvános IIPC munkaanyagok szolgálnak, ezért e publikációban hivatkozható összefoglaló még nem áll rendelkezésre.

illetve relatív módon jelentős a súlya a semmiféle képzésben nem részesült munkatársaknak is. Messze a legkevesebben vesznek részt hivatalos tantervi alapú képzésekben. Az oktatási tevékenység, ha elérhető, akkor workshopok keretében illetve informális keretek között, vagy valamely szakmai szervezet által koordinálva zajlik. A képzési igényeket felmérő kérdésre a legtöbben azt válaszolták, hogy a webarchiválással, a digitális megőrzéssel kapcsolatos szabványok és technológiák terén szeretnék tudásukat elmélyíteni, illetve az egyes szoftvereszközök használatának oktatását tartanák fontosnak. A képzési formák közül pedig a legnépszerűbbnek a webináriumok illetve a személyes jelenlétre épülő tanfolyamok bizonyultak.

Az IIPC oktatási és képzési munkacsoportja a kérdőív tapasztalatait felhasználva tervezi jelenleg azokat a fajta oktatási tevékenységeket, melyekkel a leghatékonyabb segítséget tudják majd nyújtani tagintézményeik illetve a lehető legszélesebb körű szakmai célcsoportok számára. (3. ábra) Fokozottan szeretnének építeni az egyes országokban eddig felhalmozott tapasztalatokra. Most először mérik fel azt is, hogy az egyes országokban milyen oktatási és képzési tevékenységek zajlanak, milyen keretek között, s hányan vesznek azokban részt. Remélhetőleg a közeljövőben olyan oktatási programok és szakmai anyagok kidolgozása kezdődik el, amelyekből a magyar szakmai közönség is sokat profitálhat majd.

3. ábra Közös munka a virtuális térben az IIPC Training Working Group keretében

3. Hazai tervek

Az Országos Széchényi Könyvtárban zajló, az országos könyvtári rendszert (OKR) megújító program keretében 2017 elején indult kísérleti webarchiválási projektben fogalmazódott meg az igény arra, hogy közgyűjteményi szakemberek számára a Könyvtári Intézetben 30 óra terjedelmű továbbképzést szervezzünk. A webarchiválás ugyanis akkor működik hatékonyan, ha széles körű intézményi együttműködésen alapul. A képzés fő céljaként ezért az merült fel, hogy a résztvevők ismerjék meg az internetes tartalmak hosszú távú megőrzésére alkalmas technikákat, az ezzel a területtel foglalkozó külföldi projekteket és az OSZK-ban folyó ezirányú tevékenységet. A kurzus elvégzése után pedig

legyenek képesek akár magáncélra, akár intézményük számára weboldalakat és webhelyeket tartalmazó gyűjteményeket létrehozni, illetve részt venni a magyar internetarchívummal kapcsolatos munkákban. A fő célközönséget a könyvtárosok, a múzeumi és levéltári dolgozók, az archivátorok és az informatikusok jelentik. A képzés oktatói bázisát az OSZK E-könyvtári illetve Infrastruktúra Szolgáltatások Osztályainak a kísérleti projektben érintett munkatársai adják. (4. ábra)

A tananyag az alábbi fő témakörökből áll:

- Az internetes tartalmak archiválásával kapcsolatos szakkifejezések, fogalmak és modellek elméleti ismerete.
- Néhány Windows alatt is használható archiváló illetve archiválást segítő szoftver, valamint online szolgáltatás működésének alapszintű elsajátítása.
- Egy Linux-alapú webarchívum főbb komponenseinek és működésének felhasználószintű ismerete.
- Az archiválandó webes tartalmak válogatásával, a mentések utólagos ellenőrzésével és azok metaadatokkal való ellátásával kapcsolatos fontosabb tudnivalók elsajátítása.
- A webarchívumokban megőrzött tartalom különböző (elsősorban tudományos) célú hasznosításával és az archívum fenntarthatóságával kapcsolatos ismeretek.

A finanszírozási feltételek megteremtése és az akkreditációs folyamat lefolytatása után reményeink szerint 2018 őszén már el tudjuk indítani a kurzust. Emellett – a már említett OKR program részeként megvalósuló e-learning rendszert felhasználva – egy „blended” típusú, vagyis részben távoktatással megvalósuló, részben pedig személyes jelenlétet is igénylő tananyag fejlesztése is elkezdődött, amely remélhetőleg szintén még az idén elérhető lesz az internetes tartalmak hosszú távú megőrzése iránt érdeklődők számára.

„Az internet archiválása mint gyűjteményi feladat” c. továbbképzési program oktatói beosztása:

Oktatók:

Drótos László (DL) <drotos.laszlo@oszk.hu> (E-könyvtári Szolgáltatások Osztály)
Kovács Péter (KP) <kpeter@oszk.hu> (Infrastruktúra Szolgáltatások Osztály)
Moldován István (MI) <moldovan@oszk.hu> (E-könyvtári Szolgáltatások Osztály)
Németh Márton (NM) <nemeth.marton@oszk.hu> (E-könyvtári Szolgáltatások Osztály)
Visky Ákos László (VÁL) <visky.akos.laszlo@oszk.hu> (E-könyvtári Szolgáltatások Osztály)

Időbeosztás: (az óraszámok 50 perces időtartamokat jelentenek!)

1. nap

- 1.1. Bevezető: Miért fontos a digitálisan születő, az interneten terjedő kultúra megőrzése, mi a gyűjtemények felelőssége és mit tesz a nemzeti könyvtár? A kötelezpéldány szabályozás ezen téren hazánkban és külföldön. (MI 3 óra)
- 1.2. Áttekintés: Archiválási módszerek és archívumfajták. (NM 1 óra)
- 1.3. Külföldi projektek: Az Internet Archive, néhány nemzeti webarchívum, valamint egyéb típusú archívum ismertetése és kipróbálása. Az IIPC bemutatása (NM 4 óra)

2. nap

- 2.1. Internetes tartalmak mentésére és megőrzésére használható ingyenes Windows szoftverek bemutatása és kipróbálása (DL 5 óra)
- 2.2. Weboldal- illetve webhely-archiváló online szolgáltatások bemutatása és az ingyenesek kipróbálása (DL 3 óra)

3. nap

- 3.1. Webarchívum kialakítása Linux szerveren: a Heritrix arató-, az Open Wayback megjelenítő- és a NutchWAX kereső-rendszerek ismertetése és működésük demonstrálása, a WARC/ARC tároló- és a CDX indexformátum rövid bemutatása (KP 2 óra)
- 3.2. A Web Curator Tool keretrendszer bemutatása és kipróbálása, az archiválásra kiválasztott webhelyek metaadatolása (VÁL 3 óra)
- 3.3. A Netarchive Suite keretrendszer bemutatása (VÁL 1 óra)
- 3.4. Válogatási szempontok és utólagos minőségellenőrzés, archiválhatóság, jó és rossz példák bemutatása (VÁL 2 óra)

4. nap

4. ábra Részlet az előzetes kurzustervből

Zárszó

Előadásunkban beszámoltunk egy webarchiválással foglalkozó dániai továbbképzési program felépítéséről és tanulságairól. Továbbá összefoglaltuk az IIPC Training Working Group első néhány hónapnyi munkáját, a webarchívumok működésének körülményeit és az azokkal foglalkozó szakemberek képzési igényeit felmérő nemzetközi kutatás eredményeit. Végül, de nem utolsósorban itthoni oktatási terveinkről adtunk számot. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a külföldi tapasztalatok hasznosításával egy olyan együttműködési hálózatot alakítsunk ki Magyarországon, melynek révén a webarchiválás üzemszerűen és hatékonyan végezhető. Ennek fontos előfeltétele a folyamatos szakmai fejlődés, a továbbképzés kereteinek szervezett módon történő biztosítása.

Bibliográfia

Az IIPC Training Survey kitöltésére szóló felhívás, hozzáférés: 2018.06.12.,

<https://netpreserveblog.wordpress.com/2017/12/14/iipc-training-survey/>

Az IIPC Training kérdőív, hozzáférés: 2018.06.12.,

<https://www.surveymonkey.com/r/V7MVXXW>

Az IIPC Training Working Group oldala, hozzáférés: 2018.06.12.,

<http://netpreserve.org/about-us/working-groups/training-working-group/>

NIELSEN Janne, Using the Web archives in Research (a dán NetLab webarchiválás kurzus elméleti segédanyaga), hozzáférés: 2018.06.12.,

http://netlab.dk/wp-content/uploads/2016/10/Nielsen_Using_Web_Archives_in_Research.pdf

A dán webarchívum honlapja, hozzáférés: 2018.06.12.,

<http://www.netarkivet.dk>

A NetLab kurzusának ismertető brosúrája, hozzáférés: 2018.06.12.,

<http://netlab.dk/wp-content/uploads/2017/04/NetLab-Web-Archiving-Course-Brochure.pdf>

A NetLab kurzus ismertető oldala, hozzáférés: 2018.06.12.,

<http://netlab.dk/services/courses/>